

*Киселюк Н. П.,**кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української та іноземної лінгвістики
Луцького національного технічного університету**Приходько В. Б.,**кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української та іноземної лінгвістики
Луцького національного технічного університету*

РЕАЛІЗАЦІЯ АМБІВАЛЕНТНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ЛЕКСИЧНИХ ОДИНИЦЬ У ПОЛЯРНИХ КОМУНІКАТИВНИХ СИТУАЦІЯХ (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛОМОВНОГО ХУДОЖНЬОГО ДИСКУРСУ)

Анотація. Специфічною для емоцій є їхня подвійність (амбівалентність). У такому разі йдеться про змішані емоції. Прихована емоційна амбівалентність притаманна будь-якій лексичній одиниці. Мета запропонованої статті – дослідити змішаний емотивний потенціал лексичних одиниць і розглянути можливість зміни емоційного вектора слова з позитивного на негативний і навпаки. Залежно від комунікативної ситуації слово може набувати діаметрально протилежного емоційного змісту, не набуваючи іншого значення. Це пояснюється тим, що семантика слова містить різні емоційно-оцінні вектори, реалізація яких залежить саме від емоційно-комунікативної ситуації. Оцінність є обов'язковим елементом емотивності, а одне і те саме слово в різних мовленнєвих ситуаціях може виражати або тільки емоцію, або одночасно і емоцію, і оцінку. Оскільки учасниками комунікативної ситуації є живі люди з притаманним їм темпераментом, характером, життєвим досвідом, соціальним статусом тощо, саме від їх інтерпретації лексичних одиниць залежать емоційне навантаження слова та його вектор. Досить часто емоційно-оцінний вектор повідомлення залежить від невербальних засобів комунікації, що супроводжують вербальну частину повідомлення. Невербальні компоненти можуть свідчити про порушення постулатів мовленнєвого спілкування, зокрема постулату якості, оскільки оцінка висловлення в цьому плані полягає в зіставленні семантики вербальної інформації зі змістом, отриманим через інші канали. Завдяки формулам мовленнєвого етикету можна змінити емоційний вектор спілкування з негативного на позитивний. Необмеженість розумової діяльності комунікантів та безмежність варіантів розвитку актуальних мовленнєвих ситуацій тісно пов'язані з амбівалентним емоційно-семантичним потенціалом слова. Змішані емоції репрезентуються в мовленні як амбівалентними, так і полівалентними переживаннями, які не контрастують між собою, а лише репрезентують безмежний емоційний потенціал людини. Вони можуть різнитися за ступенем інтенсивності вираження та характером оцінки і доповнювати одна одну.

Ключові слова: амбівалентність, змішані емоції, емоційно-оцінний вектор, лексична одиниця, комунікативна ситуація.

Постановка проблеми. Загальновідомим є той факт, що емоції відіграють важливу роль в адекватному розумінні навколишніх явищ і подій, беруть участь у процесах пізнання, допо-

магають сприймати дійсність, вербально і невербально реагувати на неї, керувати своєю поведінкою і діяльністю в процесі комунікативної взаємодії. Комунікація у вузькому розумінні слова полягає в обміні повідомленнями між індивідами, що вступають у процес спілкування. Для низки гуманітарних наук, зокрема лінгвістики, характерною є інтерпретація всього процесу людської комунікації в термінах теорії інформації [8, с. 9; 4, с. 21].

Такий підхід має право на існування, однак у ньому ігноруються найважливіші характеристики людської комунікації, насамперед емоційні, які не зводяться лише до трансляції інформації, а й по-різному семіотично позначають ставлення людини до форми та змісту інформації [1, с. 85]. Основні відмінності людської комунікації полягають у тому, що: 1) у процесі спілкування беруть участь два чи більше індивідів, кожен з яких є активним суб'єктом, їх взаємне інформування передбачає налагодження спільної діяльності; 2) обмін інформацією обов'язково припускає взаємодію думок, почуттів і поведінки комунікантів із метою взаємовпливу. З огляду на багатоплановість і багатоканальність процесу спілкування, необхідно дослідити його структуру та систему з подальшим аналізом таких складників, як, зокрема, емоції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Емоції виконують сигнальну і регулятивну функції. В емоціях виявляється оцінне ставлення суб'єкта до наявних або можливих ситуацій, своєї діяльності і поведінки. Ставлення людини до предметів і явищ дійсності може бути позитивним, негативним та нейтральним. Якщо певні предмети, явища відповідають потребам індивіда, вони викликають у нього позитивне ставлення і, відповідно, позитивні емоції, якщо ні – викликають негативне ставлення і відповідні переживання. Тому емоції поділяють на два полярні класи: 1) позитивні, зумовлені сприятливим для організму розвитком подій або позитивними впливами, які спонукають суб'єкта до їх збереження; 2) негативні, які стимулюють активність організму, спрямовану на уникнення або усунення шкідливих впливів [7, с. 120]. Позитивне ставлення людини до чогось виражається в таких емоціях, як задоволення, радість тощо [2, с. 122].

Специфічною для емоцій є їхня подвійність (амбівалентність): любов і ненависть, скорбота і тріумф можуть оволодівати людиною одночасно. У такому разі йдеться про змішані

емоції, коли в одному і тому самому переживанні поєднуються і позитивні, і негативні відтінки (отримання задоволення від переживання страху в «кімнаті жахів») [5, с. 122]. Наведений приклад показує, що біологічна (вроджена) негативна емоція страху може за певних умов перетворюватися на соціальну (або інтелектуальну) позитивну емоцію. Проте як протиставлені ці емоції не виключають одна одну: усім, наприклад, відомий типовий випадок – сльози радості. Це пояснюється тим фактом, що одна й та сама подія може викликати в різних людей (залежно від їхнього соціального, вікового, гендерного, психоемоційного тощо стану) різні, іноді навіть протилежні переживання. Варто зазначити, що незважаючи на безліч робіт, присвячених емоціям та емоційним станам, лінгвісти приділяють мало уваги змішаним емоціям.

Метою статті є дослідити змішаний емотивний потенціал лексичних одиниць і розглянути можливість зміни емоційного вектора слова залежно від комунікативної ситуації з позитивного на негативний і навпаки.

Виклад основного матеріалу. Полярність входить до організації емоційної сфери людини як системи, оскільки вона дає змогу встановити опозиційні відношення між деякими парами емоцій. Так, радість і печаль, гнів і страх, інтерес і відраза, сором і презирство часто розглядаються як протилежні емоції людини. Поняття полярності не зводиться лише до розподілу емоцій на позитивні та негативні [9, с. 237], а підкреслює, насамперед, ознаку взаємозв'язку і зближення протилежностей. Протилежності іноді тісно пов'язані, оскільки психофізичний прояв однієї емоції викликається іншою (наприклад, сльози від радості) і зумовлює перехід до емоції протилежного типу: інтерес може змінюватися страхом, соромом, презирством, а презирство може переходити в радість і збудження.

Ми підтримуємо точку зору В.І. Шаховського, який стверджує, що прихована емоційна амбівалентність притаманна будь-якій лексичній одиниці [10, с. 92]. Залежно від комунікативної ситуації будь-яке слово може набувати діаметрально протилежного емоційного змісту, не отримуючи іншого значення. Це пояснюється тим, що семантика слова містить різні емоційно-оцінні вектори, реалізація яких залежить саме від емоційно-комунікативної ситуації. Оцінність є обов'язковим елементом емотивності, а одне і те саме слово в різних мовленнєвих ситуаціях може виражати або тільки емоцію, або одночасно і емоцію, і оцінку. Оскільки будь-яка емоція містить оцінку, саме оцінка є основним компонентом емотивності.

Емоційний спосіб відображення суб'єктно-об'єктних відносин, на думку Г.І. Приходько [6, с. 44], тісно пов'язаний з оцінним ставленням людини до навколишнього світу. Такий взаємозв'язок полягає в тому, що в основі виникнення емоції лежить оцінка подразника, а кожна емоція людини за своїм результатом наділена певним оцінним знаком – позитивним або негативним. Крім того, оцінка – це думка суб'єкта про цінність об'єкта для нього, а емоція – це переживання суб'єктом цієї думки [5, с. 113]. Таким чином, вчені підкреслюють оцінні підстави емоцій та доводять необхідність урахування в дослідженнях емотивності мовних та мовленнєвих одиниць їхньої оцінної значущості.

На підтвердження наших слів проаналізуємо лексичну одиницю *animal*. Згідно з тлумаченнями Cambridge Dictionary, *animal* – це іменник, який позначає 1) живу істоту, але не

людину, пташку чи рибу: (C) noun (CREATURE) *something that lives and moves but is not a human, bird, fish, or insect: wild/domestic animals. e.g.: Both children are real animal lovers* [11]; 2) живу істоту, в тому числі й людину: (C) noun (CREATURE): *anything that lives and moves, including people, birds, etc.: e.g. Humans, insects, reptiles, birds, and mammals are all animals. More examples: The panda is becoming an increasingly rare animal* [11].

Відповідно до словникового тлумачення, слово *animal* є цілком нейтральним і не несе жодного емоційного навантаження. Про це свідчить відсутність у дефініції будь-яких лексикографічних приміток, як-от: approving/disapproving, figurative, humorous, ironic, offensive, slang, taboo тощо. Водночас ця лексема може набувати як позитивного, так і негативного лексичного значення. Наприклад: *She is that rare animal (= she is very unusual), brilliant scientist who can communicate her ideas to ordinary people* [11]. Нейтральне словосполучення *rare animal* в поєднанні з позитивним емотивом *brilliant scientist* набуває позитивного емоційно-оцінного значення і надає об'єкту мовлення позитивну характеристику. Інший же приклад: *He's a real animal when he's had too much to drink* [11], репрезентує лексему *animal* як емотив із негативно направленим вектором оцінки. Отже, як свідчать вищенаведені приклади, саме комунікативна ситуація виступає активатором емоційності та трансформатором нейтральної лексики в емоційно-оцінну.

Наведемо приклад із художнього твору, який свідчить про те, що лише від учасників комунікації залежить позитивна чи негативна інтерпретація нейтральної інформації:

"Bring your papers," the policeman said now. Was this a good sign or a bad one? Alfred didn't know. But everyone around him was springing to life, pulsing with both nerves and anticipation. Maybe it had all been cleared up at last. Maybe they were finally leaving (Gross A. The One Man, p. 21).

Як видно з вищенаведеного прикладу, люди не знають, як оцінити надану їм інформацію, і лише їхнє прагнення до кращого життя (*everyone around him was springing to life*) надає їй позитивного забарвлення. З іншого боку, можемо говорити про амбівалентність емоцій, оскільки фраза *Bring your papers* є цілком нейтральною і не гарантує позитивних наслідків (*Was this a good sign or a bad one? Alfred didn't know*).

Отже, вищенаведені приклади свідчать про те, що оскільки учасниками комунікативної ситуації є живі люди з притаманним їм темпераментом, характером, життєвим досвідом, соціальним статусом тощо, саме від їх інтерпретації лексичних одиниць залежать емоційне навантаження слова та його вектор. Це означає, що якщо всі учасники комунікації надають певній лексичній одиниці однаково позитивного або ж негативного значення, то вона з нейтральної переходить у категорію позитивних або ж негативних емотивів і, відповідно, адекватно розпізнається іншими членами мовної спільноти.

Досить часто емоційно-оцінний вектор повідомлення залежить від невербальних засобів комунікації, що супроводжують вербальну частину повідомлення. Саме невербальні компоненти можуть свідчити про порушення постулатів мовленнєвого спілкування, зокрема постулату якості, оскільки оцінка висловлення в цьому плані полягає в зіставленні семантики вербальної інформації зі змістом, отриманим через інші канали. Наприклад:

"So you are the famous Leo?" she greeted him in proper German. She gave him a smile, there was a hint of kindness in it. Not exactly warm (Gross A. *The One Man*, p. 125).

Наведений приклад свідчить, що невербальний компонент «посмішка», який вважається індикатором радості [3, с. 120–123], насправді цієї емоції не передає, оскільки посмішка не є щирою (*Not exactly warm*). Тим не менш інший учасник комунікації безпомилково розпізнає в ній елемент ввічливості і відповідно реагує, демонструючи, своєю чергою, не взаємну радість, а лише ввічливість: "I am, ma'am. Not so famous, though, I think" (Gross A. *The One Man*, p. 125).

Зважаючи на останній приклад, можемо стверджувати, що комуніканти безпомилково викривають емоційно-семантичний потенціал слова і, відповідно, регулюють тональність спілкування. Цією безпомилковістю декодування слів ми завдячуємо мовленнєвому етикету, пов'язаному з дотриманням максими симпатії (висловлюючи доброзичливість, прихильність!), принципу ввічливості, що регулює відносини між учасниками мовленнєвого спілкування [12, с. 250]. Формули мовленнєвого етикету переважно мають ритуалізований характер, зумовлений не лише мовленнєвими канонами, а й «правилами» життя, яке відбувається в багатоаспектному людському «вмівірі».

Завдяки формулам мовленнєвого етикету можна змінити емоційний вектор спілкування з негативного на позитивний. Необмеженість розумової діяльності комунікантів та безмежність варіантів розвитку актуальних мовленнєвих ситуацій тісно пов'язані з амбівалентним емоційно-семантичним потенціалом слова. Проаналізуємо приклад:

"So this will be like any class in school. There's an instructor and a student. And it starts with respect. Respect for those who know more than you. Do you understand?"

For a moment, Alfred was certain the boy had already tired of him, and would just take his cap and walk out. [...] But to Alfred's surprise, he remained, his eyes shifting from bored and then reprov'd, to apologetic, and finally even to interested, filled with some contrition at the same time. "I'm sorry, Professor. I didn't mean to be rude. Please, continue" (Gross A. *The One Man*, p. 144).

Наведений приклад свідчить, що нейтральні слова одного з комунікантів про повагу здатні викликати в іншого доволі широкий спектр емоцій – від нудьги (*bored*) до зацікавленості (*interested*) і навіть каяття (*some contrition*). Проілюстрований фрагмент спілкування цілком міг закінчитися комунікативною невдачею (*the boy .... would just take his cap and walk out*). Але вирішальним фактором у зміні емоційного вектора виступила формула мовленнєвого етикету (*I'm sorry, Please, continue*).

Таким чином, можемо дійти висновку, що амбівалентний емоційно-семантичний потенціал притаманний не якійсь конкретній лексичній одиниці, а набувається і проявляється в конкретній комунікативній ситуації, де цю одиницю було вжито. Тобто саме комунікативна ситуація реалізує семантичну амбівалентність під час репрезентації конкретних емоцій, як-от радість, смуток, інтерес тощо.

Як відомо, в живому спілкуванні емоції рідко репрезентуються в «чистому» вигляді. Як правило, вони або доповнюють, підсилюють одна одну або навіть передають суперечливі переживання. Розглянемо ще кілька прикладів із фрагментами англійського художнього дискурсу, щоб дослідити, як різнопланові емоції поєднуються між собою.

But a worrysome feeling rose up in him as each interaction seemed to be frustration and anger (Gross A. *The One Man*, p. 24).

Наведений приклад демонструє поєднання таких емоцій, як тривога (*a worrysome feeling*), розчарування, безсилля (*frustration*) та гнів (*anger*). Відповідно до різноманітних психологічних класифікацій всі ці емоції належать до групи негативних, тоді як у наступному прикладі поєдналися емоції з різними векторами направленості, такі як нерішучість (*hesitating*), відвага (*courage*) і навіть дурість та нерозсудливість (*foolishness*):

Then he stopped, hesitating a moment, feeling something up in him, courage or foolishness, he would decide later, and turned back (Gross A. *The One Man*, p. 79).

Як бачимо, в реальному житті люди можуть одночасно переживати як однопланові (з однаковим вектором емоційної оцінки), так і різнопланові (з різними векторами емоційної оцінки) емоції. Крім того, ці змішані емоції різняться між собою за ступенем інтенсивності. Якщо різнопланові емоції ми можемо назвати амбівалентними, то емоції з однаковим вектором емоційної направленості не суперечать одна одній, як-от *радість* і *смуток*, а швидше доповнюють і підсилюють характер емоційної оцінки. Отже, окрім **амбівалентних** емоцій, можемо виділити категорію **полівалентних** емоцій, які не контрастують між собою, а лише репрезентують безмежний емоційний потенціал людини.

Висновки. На підставі розглянутих прикладів можемо зробити висновок, що емотивний потенціал лексичних одиниць безпосередньо пов'язаний із категорією оцінки і залежить від комунікативної ситуації. Змішані емоції репрезентуються в мовленні як амбівалентними, так і полівалентними переживаннями. Вони можуть різнитися за ступенем інтенсивності вираження та характером оцінки і доповнювати одна одну.

Література:

1. Андреева Г.М. Социальная психология : учебник для высших учебных заведений. Москва : Аспект Пресс, 2004. 365 с.
2. Кириленко Т.С. Психологія : емоційна сфера особистості : навч. посібник. Київ : Либідь, 2007. 256 с.
3. Киселюк Н.П. Вербальні та невербальні засоби актуалізації емоційного стану радості в художньому дискурсі (на матеріалі англійської прози ХХ-ХХІ століть) : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / КНЛУ. Київ, 2009. 240 с.
4. Куранова С.І. Основи психолінгвістики : навч. посібник. Київ : Академія, 2012. 208 с.
5. Нетребіна С.П. Соматикону емоційного реагування персонажа в англійському художньому дискурсі : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / КНЛУ. Київ, 2016. 235 с.
6. Приходько Г.І. Способи вираження оцінки в сучасній англійській мові. Запоріжжя : Запоріж. держ. ун-т, 2001. 362 с.
7. Психологічна енциклопедія / за ред. О.М. Степанова. Київ : Академвидав, 2006. 424 с.
8. Селіванова О.О. Основи теорії мовної комунікації : підручник. Черкаси : Вид-во Чабаненко Ю.А., 2011. 350 с.
9. Сидоров А.В. Клиническая психология. Москва : Гэотар-Медиа, 2008. 880 с.
10. Шаховский В.И. Диссонанс экологичности в коммуникативном круге: человек, язык, эмоции : монография. Волгоград : изд-во ИП Поликарпов И.Л., 2016. 504 с.
11. Cambridge Dictionary. URL: <https://dictionary.cambridge.org> (дата звернення 10.02.2020).
12. Leech G.N. Principles of Pragmatics. L. : Longman, 1983. 250 p.

Ілюстративний матеріал:

1. Gross A. *The One Man*. L. : Pan Books, 2017. 461 p.

Kyseliuk N., Pryhodko V. Implementation of the ambivalent potential of lexical units in opposite communicative situations (based on English-language art discourse)

Summary. One of the specific features of emotions is their duality (ambivalence). In this case, their mixed character is meant. Hidden emotional ambivalence is found in any lexical unit. The purpose of this article is to investigate the mixed emotional potential of lexical units and to consider the possibility of change of the emotional vector of a word in different communicative situations from positive to negative and vice versa. Depending on the communicative situation, a word can acquire an opposite emotional content without acquiring another meaning. This is due to the fact that the semantics of the word contains various emotional and evaluative vectors, the implementation of which depends on the emotional and communicative situation. Evaluation is a mandatory element of emotionality. That means that the same word in different communicative situations can express either only an emotion, or both an emotion and an assessment at the same time. Since participants in a communicative situation are real people with their own temperament, character, life experience, social status, and so

on, it is their interpretation of lexical units that determines the emotional loading of a word and its vector. Quite often, an emotional and evaluative vector of a message depends on nonverbal means of communication that follow a verbal part of a message. Nonverbal components may cause deviance in the postulates of speech communication, in particular the postulate of quality, since the evaluation of a statement in this regard supposes comparing the semantics of verbal information with the content obtained through other channels. Formulas of speech etiquette can also change the emotional vector of communication from negative to positive. Unlimited mental activity of communicants and great variety of options for actual speech situations development are closely related to the ambivalent emotional and semantic potential of a word. Mixed emotions are represented in speech as both ambivalent and polyvalent ones. They do not contrast with each other, but only represent unlimited emotional potential of a person. They may differ in intensity of expression and in nature of evaluation and complement each other.

Key words: ambivalence, mixed emotions, emotional and evaluative vector, lexical unit, communicative situation.